

Helling PROEF

Verlag bijeenkomst 'Oog om oog: hoe zwaar willen we straffen?' (7 mei 2013)

Inleiding door Oliver

Drie recente uitspraken als voorbeeld voor de strafmatenproblematiek:

- Raymond van P. kreeg 12 jaar cel opgelegd voor het verrichten spionageactiviteiten voor Rusland.
- Noly W. kreeg 6 jaar cel opgelegd voor het veroorzaken van ernstig letsel (invaliditeit en blindheid) bij zijn neef met een gewerschot.
- Rob Z. kreeg 20 jaar cel opgelegd, onder meer voor poging tot liquidatie.

Bij deze uitspraken kunnen diverse vragen worden gesteld. Waarom worden juist deze straffen opgelegd? Waarom zijn ze niet zwaarder of lichter? Wordt er streng genoeg gestraft, zeker met de mogelijkheid tot vervroegde vrijlating in het vooruitschiet? Hoe bepaal je de specifieke strafmaat bij moeilijk vergelijkbare misdrijven? In hoeverre houdt de rechter rekening met andere factoren? Hoe kan die afweging worden gemaakt?

Matthijs Pontier

Matthijs Pontier is projectleider bij 'Drugs in debat'. Drugs in debat poogt het maatschappelijk debat over (recreatief) drugsgebruik aan te wakkeren.

Pontier opent zijn betoog vanuit [zijn opinieartikel over repressieve maatregelen](#). Nederland is een veilig land, maar desondanks wordt er veel geld uitgegeven aan maatregelen om het nog veiliger te maken – vooral door middel van repressieve maatregelen, waarvan de effectiviteit wordt betwist. Daarbij bestaat het risico van *function creep*: als een maatregel is toegepast voor een specifiek doel, wordt de inzet ervan langzaam uitgebreid voor steeds meer doeleinden. Gedacht kan worden aan de uitbreiding van het cameratoezicht. Ook is er sprake van *profiling*: op basis van een risicoprofiel wordt geselecteerd op mensen, waarbij per definitie sprake is van stigmatisering. Omdat mensen zich gedragen zoals de behandeld worden, leidt dat tot een negatieve spiraal (in feite is het een *self-fulfilling prophecy*).

Veel burgers roepen om harder straffen, maar ook dat blijkt niet te werken. Wetenschappers zoals Richard Dawkins stellen zelfs dat straffen achterhaald is. Ex-gedetineerden worden als zodanig behandeld; wederom is er sprake van een negatieve spiraal. Pontier pleit daarom voor *evidence-based policy*, waarmee hij in eerste instantie bedoelt: voer geen beleid waarvan al is bewezen dat het

niet werkt. Vanuit de zaal wordt gevraagd wanneer een bepaalde maatregel wél werkt. Pontier: een maatregel werkt als deze een preventief effect heeft, dus als het misdaden kan voorkomen.

Ingegaan wordt op hoe een persoon is en in welke situaties personen terechtkomen. Educatie en zelfhulp hebben voor veel mensen een positief effect. Zelfhulp is toegankelijker dan therapie. Het gedrag van criminelen kan op deze manier positief worden beïnvloed. Eveneens effectief is het verhogen van de zelfredzaamheid van mensen. Zo leidt analfabetisme tot een verhoogd risico op crimineel gedrag; het tegengaan van analfabetisme is dus een goede maatregel.

Daarnaast kun je proberen te voorkomen dat personen in situaties terechtkomen waarin ze crimineel gedrag gaan vertonen. Volgens Pontier helpt:

1. Het voeren van een goed sociaal beleid;
2. Het stimuleren van de verbondenheid van mensen, bijvoorbeeld door laagdrempelige evenementen in buurten te organiseren, via internetapplicaties of andere initiatieven van onderop. Vanuit de zaal wordt gewezen op een onderzoek van Bureau de Helling naar krachtwijken in Utrecht. Daaruit bleek dat in buurten met minder verbondenheid minder criminaliteit was en in buurten met meer verbondenheid meer criminaliteit. Volgens de vraagsteller klopt het door Pontier geschetste beeld dus niet. Pontier stelt dat het lastig is om sommige zaken aan te tonen. Wat in ieder geval kan worden gebruikt bij deze vraagstukken, is kennis over maatregelen die in ieder geval niet werken. Door dat niet meer te doen, maak je capaciteit vrij om andere dingen te proberen. Baat het niet, dan schaadt het niet.
3. Herstelrecht of mediation: breng het slachtoffer en de dader met elkaar in aanraking en probeer ze gezamenlijk tot een oplossing te laten komen. De dader wordt geconfronteerd met hetgeen hij/zij heeft aangericht. Enkele pilots toonden aan dat dit werkt.
4. Constructief anarchisme binnen de politie: de politie moet weigeren bepaalde taken die zij als onzinnig ervaart uit te voeren, of deze slechts deels uit te voeren. Regels moeten niet worden toegepast vanuit het principe 'regels zijn regels', maar alleen als er overlast uit volgt. Een goed voorbeeld is de handhaving van drugsverboden. Dit veroorzaakt in de meeste gevallen geen overlast, dus waarom zou je daarop handhaven?

Op het voorbeeld van drugsverboden wordt vanuit de zaal ingespeeld: is het niet beter om drugs gewoon te verbieden? Niet alleen vanwege overlast, maar ook vanwege de effecten op de volksgezondheid. Pontier vindt het beter om de markt te regelen, zodat drugs gereguleerd kan worden geleverd. Daarbij wijst hij op het al dan niet verbieden van alcohol. In de VS nam tijdens de drooglegging de consumptie juist sterk toe, net als de misdaad. Het is een illusie dat je de negatieve effecten van drugs- of alcoholgebruik kunt voorkomen met totaalverboden.

Een deelnemer vraagt naar de link van het bovenstaande verhaal met de strafmatenproblematiek. Volgens Pontier blijkt zwaarder straffen niet te werken. Het heeft nauwelijks een afschrikwekkend effect, alleen op berekende criminaliteit (zoals witteboordencriminaliteit). Er wordt gewezen op het beleid tegen veelplegers en andere stelselmatige daders, bijvoorbeeld met verplichte opname in inrichtingen. Dat betekent in ieder geval dat die persoon een bepaalde termijn geen delicten kan plegen. In die zin werkt zwaarder of langer straffen toch wel? Pontier: in sommige gevallen kan repressie een negatief effect hebben. Het kan bijvoorbeeld leiden tot de opkomst van nieuwe criminele bendes: het zogenaamde 'waterbedeffect'. Een ander probleem van gevangenisstraffen is

dat criminelen met veel medecriminelen in aanraking komen. Hij verwijst naar de plannen met enkelbanden. Daarmee wordt iemand niet (geheel) uit zijn of haar vrijheid ontheven zoals in de traditionele manier van straffen altijd het geval was.

Iemand anders vraagt: wat is nu het doel van strafrecht? Ervoor zorgen dat er zo min mogelijk criminaliteit plaatsvindt? Pontier: in ons strafrecht is dat nu niet zo. Vergelding is bij ons ook duidelijk een doel op zich, om als maatschappij te laten zien dat je bepaalde dingen niet pikt. Niet per definitie omdat het een afschrikwekkende werking heeft – dat valt immers tegen -, maar meer vanuit de gedachte ‘oog om oog’. Pontier denkt dat je dat als maatschappij niet moet willen. Intuïtief lijkt het misschien te werken: mensen denken over zichzelf en concluderen dat ze een misdaad zelf niet zouden plegen met hoge straffen in het vooruitschiet, maar vergeten daarbij dat het voor anderen anders werkt. Vanuit de zaal wordt gevraagd: hoe zou je een alternatief doel van strafrecht moeten verkopen? Pontier denkt daarbij vooral aan bewustwording, bijvoorbeeld door artikelen te schrijven en dit soort discussies te voeren. Het zal lastig zijn het hele land ervan te overtuigen.

Een deelnemer verwijst naar onderzoeken waaruit blijkt dat de pakkans belangrijker is dan het afschrikwekkende effect van hoge straffen. Gevraagd wordt of dat klopt. Pontier: ja, het verhogen van de pakkans werkt. Daarop zou je de inzet van de politie ook moeten richten, bijvoorbeeld door minder aandacht te besteden aan het antidrugsbeleid. Een andere deelnemer sluit zich daarbij aan en wijst erop dat het huidige drugsbeleid overlast juist in de hand werkt.

Wat voor straffen zijn effectief om impulsieve misdaden te voorkomen? Volgens Pontier moet je je afvragen of je iemand moet berechten voor iets waar hij/zij zelf niet zoveel aan kan doen. Dat is echter moeilijk uit te leggen aan het publiek. In dat soort gevallen kan gedacht worden aan TBS. Hierop komt een vervolgvraag uit de zaal: waar leg je dan de grens tussen berekende en impulsieve misdaden? Pontier: dat is inderdaad lastig te beoordelen. Bij psychoses is het bijvoorbeeld moeilijker iemand persoonlijk kwalijk te nemen. Als je iets berekenend doet, neem je ook het risico mee van eventuele vervolging, straffen, enzovoort. Jasper S. is in deze context een goed voorbeeld. Hij heeft in een impuls een moord gepleegd, maar is er vervolgens heel berekenend mee omgegaan om te voorkomen dat hij opgepakt zou worden. Dus is het niet terecht dat hij niet alleen TBS krijgt opgelegd, maar ook een ‘gewone’ straf?

Peter van Dijk

Peter van Dijk is beleidsmedewerker van de Eerste en Tweede Kamerfractie van GroenLinks. Hij zal het vraagstuk van strafmaten in de (GroenLinkse) politieke context plaatsen.

Van Dijk springt in op de casus van Jasper S. De omstandigheden van het geval bepalen uiteindelijk wat de strafmaat is. Van Dijk geeft aan dat het puur vergelden van schuld niet onjuist is, mits het in proportie staat tot de gedane misdaad. Het moet wel een vorm van zin hebben. Uiteindelijk wil je wel dat een veroordeelde beter de maatschappij wordt ingestuurd dan toen hij de cel inging.

Strafrecht maakt deel uit van de trias politica. Die relatie suggereert dat al die machten onafhankelijk van elkaar functioneren, maar dat is geen realiteit en misschien ook onwenselijk. Politici hebben als medewetgever immers een verantwoordelijkheid om een vertaling te geven van hetgeen er onder de bevolking leeft, of je er ten minste toe houdt. Die ambivalentie maakt het lastig, want je bepaalt

je blik aan de hand van individuele strafzaken – maar je dient je daar als politicus niet over uit te spreken.

In de media wordt steeds meer aandacht besteedt aan strafzaken. Dat creëert het beeld dat Nederland in verval en daarmee onveilig is. Bepaalde politieke partijen, zoals de VVD en de PVV, varen daar wel bij. Politici redeneren vooral vanuit beelden, niet zozeer vanuit cijfers en feiten. Halverwege de jaren '80 creëerde de toenmalige minister van Justitie een vrij schokkend beeld over de criminaliteit in Nederland en hoe weinig eraan gedaan mocht worden om dit te bestrijden. Toen is afstand gedaan van de humane benadering in de Nederlandse strafrechtpleging. De naoorlogse strafrechtpleging was humanitair, omdat de elite tijdens de Tweede Wereldoorlog in aanmerking was gekomen met een ander strafrechtstelsel (het Duitse) waarmee ze anders niet in aanraking waren gekomen. Het idee dat mensen beter moesten worden in de cel stond centraal in deze humanitaire visie. Het draagvlak daarvoor is verdwenen. Het politiek-publieke discours draait simpelweg om het vergelden van schuld en het uit de samenleving houden van verdachten en veroordeelden.

De nieuwe generatie politici voelt zich steeds meer verbonden met het slachtoffer. Dat heeft consequenties voor de strafdoelen die worden gepropageerd. Ook de strafrechter wordt daar uiteindelijk mee geconfronteerd. Een meer repressieve vorm van strafrecht staat centraal. Denk bijvoorbeeld aan het idee om slachtoffers een grotere rol te geven in het proces. Dat wordt niet ingegeven vanuit de door Pontier genoemde *mediation*-gedachte, maar vanuit een repressieve gedachte: iedereen gaat er vanuit dat slachtoffers de daders snoeihard willen straffen. Van Dijk wil ook een grotere rol voor het slachtoffer, maar wijst erop dat slachtoffers vooral willen weten wat er gebeurd is en waarom juist zij het slachtoffer waren. Met andere woorden, ze willen helderheid en vervolgens samen met de dader tot een oplossing komen. Uiteraard geldt dat niet voor alle slachtoffers, maar de meer repressieve gevoelens zitten vooral in de groep om het slachtoffer heen: vrienden, kennissen en familie. Van Dijk pleit ervoor dat slachtoffers echt zelfstandige verantwoordelijkheden krijgen, bijvoorbeeld om aan te geven wanneer een zaak in hun ogen voorbij is.

Vanuit de zaal wordt gewezen op de risico's van een dergelijke aanpak. Hoe gelijkwaardig zal de aanpak van misdaden nog zijn? Twee mensen die hetzelfde delict hebben gepleegd zouden bijvoorbeeld andere straffen kunnen krijgen. Wordt dat geen willekeur? Iemand anders wijst erop dat het slachtoffer onder druk kan worden gezet door (personen rondom) de dader. Van Dijk: dat zijn inderdaad terechte noties, die lastig te beantwoorden zijn. Je moet in alle gevallen maatregelen kunnen nemen. Ook wordt gewezen op de grote verantwoordelijkheid van het slachtoffer: moet je dat iemand zomaar opleggen? Van Dijk: je kan je afvragen van wie het conflict is. Je moet het slachtoffer niet zomaar in het diepe gooien. Maar in feite is het een conflict van daders en slachtoffers. Die moeten onder de meest veilige omstandigheden met gelijke machtsverhoudingen een oplossing zoeken. Er zijn daarbij meerdere langens: niet alleen het specifieke belang, maar ook een algemeen belang. Dan moet je een mix zoeken van de eerder geformuleerde strafdoelen. Een andere deelnemer stelt dat je slachtoffers niet als 'brandstof' voor de strafrechtpleging moet zien. Van Dijk vindt dat je in ieder geval voor de keuze moet zorgen. Een situatie moet wel aan een aantal voorwaarden voldoen, om een juist verloop van de strafrechtpleging mogelijk te maken.

Iemand anders vraagt of het geen vorm van beschaving is dat je een onafhankelijke over een delict laat oordelen. Volgens Van Dijk zou een ander systeem grote voordelen hebben. Uit pilots en onderzoeken blijkt dat het voorgestelde systeem effectief is. In Amsterdam wordt geëxperimenteerd met het tweefasenproces. Dat loopt een half jaar en zal worden geëvalueerd. Ook voor slachtoffers kan dit grote voordelen hebben.

Gevraagd wordt hoe dit 'alternatieve' systeem zich verhoudt tot de rechtsstaat. Van Dijk vertelt dat het raakt aan de notie wat je van een strafrechter verwacht. Als je ervan uitgaat dat een strafrechter de wet moet toepassen, wordt de rechtvaardigheidsnotie miskent. Uiteindelijk gaat het erom dat de strafrechter maatwerk kan leveren over een specifiek feitencomplex, om een straf op te leggen die werkt. Dat inperken – denk bijvoorbeeld aan de beperking van de mogelijkheid om werkstraffen op te leggen – is volgens Van Dijk onjuist. Het gezag van de rechter en dienst uitspraken wordt aangetast, wat zorgelijk is. Dit bepaalt ook de strategie van GroenLinks: het uitzetten van dit soort overwegingen, het liefst aan de hand van feiten en omstandigheden.

Iemand anders vraagt daarbij hardop of de rechter ook niet teveel vrijheid moet krijgen. Van Dijk: er zijn altijd uitzonderlijke gevallen, situaties en criteria waarmee rekening moet worden gehouden. Daar moet niet te simpel over nagedacht. Bovendien geven beperkingen de rechter minder de mogelijkheid om zijn keuze voor een bepaalde straf te verantwoorden. Van Dijk wil rechters ook appelleren de vonnissen beter uit te leggen.

Ter afsluiting wordt gevraagd: wat moet GroenLinks hiermee? Van Dijk: als er iets een goed voorbeeld is, dan is dat het drugsbeleid. Dat kost veel geld, tijd en moeite, maar het werkt niet. Ook andere feiten zijn in de Tweede Kamer nauwelijks bekend. Het is bijvoorbeeld gewoon veilig in het land en het verbod op paddo's is uit weinig voortgekomen. Hij verwijst naar 'alternatieven' zoals taakstraffen of enkelbanden, die beter lijken te werken. Je moet dus blijven wijzen op 'evidence-based'-noties. Van onderop verantwoorden – dus ook door rechters – kan daaraan bijdragen. Transparantie is eveneens belangrijk. Hoe meer mensen over een strafzaak weten, hoe dichter ze bij het oordeel van de rechter komen te zitten. Zorg er dus voor dat mensen meer (kunnen) weten.

Dr. Hendrik Kaptein

Dr. Hendrik Kaptein is juridisch wetenschapper aan de Universiteit Leiden. Hij promoveerde op de grondslagen van ethiek en ethisch denken. Op wetenschappelijk gebied houdt hij zich bezig met beroepsethiek voor juristen, strafrechtstheorie en juridische argumentatie.

Kaptein sluit aan op hetgeen net is besproken. Twee punten wil hij nader aanstippen:

1. Moet de politiek luisteren naar het volk als het gaat om strafzaken? Kaptein: nee, dat is een miskennis van de democratie, dat is populisme. Democratie is iets anders dan de directe vertaling van de stem van het volk. Luisteren mag zeker, maar de politiek moet niet altijd doen wat het volk wil. Aan de achterban mag worden uitgelegd als een andere beslissing wordt genomen. GroenLinks zou hier niet aan mee moeten doen.
2. De verharding van de strafrechtpleging treedt op in het midden van de jaren '80. De achterliggende gedachte is dat een (lange) celstraf mensen op het rechte pad krijgt. Strafrechtpleging wordt gedreven door mensen die strikt genomen geen idee hebben in wat ze doen; ze hebben geen idee wat het effect van een celstraf is. Iedereen die langer dan twee

jaar vastzit, wordt een gevaar voor zichzelf en de maatschappij. Die persoon verliest ook het besef waarom hij/zij vastzit.

Kaptein stelt vervolgens de vraag: wat is het ophelderingspercentage van misdrijven? Vanuit de zaal worden diverse percentages genoemd, maar geen zit in de buurt van het daadwerkelijke percentage: een schamele 2%. In 1960 was het ophelderingspercentage van moord en doodslag meer dan 90%. Daar werd veel aandacht aan besteed, waardoor praktisch elke dader werd opgepakt. Nu is dat percentage minder dan 50%, terwijl de eerste taak van de overheid het beschermen van het leven van burgers is. Begin dus met een betere opsporing om misdaden te voorkomen. Maar: onze huidige staatssecretaris Teeven richt zich vooral op vergelding. Dit terwijl ons denken helemaal is gericht op het voorkomen van misdrijven (Wetboek van Strafrecht/Strafvordering, al sinds de tijd van Modderman).

De zogenaamde 'verenigingstheorie' is bepalend in het Nederlands strafrechtelijk denken. Hoewel straf primair vergelding moet blijven, mogen er binnen dat kader ook andere doelen worden nagestreefd, zoals preventie.

1. Preventie: werkt dat? Soms wel, soms niet. Hoge straffen hebben bijvoorbeeld een preventief effect als het gaat om berekende criminaliteit en witteboordencriminaliteit, hoewel andere maatregelen – zoals een levenslang beroepsverbod – nog efficiënter kunnen zijn.

Kaptein geeft een concreet voorbeeld: als het gaat om het sparen van mensenlevens, is het goed om fietsen zonder licht aan te pakken (dit leidt jaarlijks tot enkele tientallen doden). Je zou streng kunnen handhaven en puur theoretisch is het zelfs het beste om fietsen te verboden. Maar in de praktijk is het uitdelen van fietslampjes een veel effectievere aanpak dan handhaving!

Het publiek recht heeft één doel: het dienen van het maatschappelijk belang. Stel: je wil af van fietsen zonder licht en de doden die dat tot gevolg heeft. Levenslang erop? Dan doet niemand het meer en ben je netto toch beter uit. Proportionaliteit pleit daartegen, maar dat zit in de preventieve opvatting van het strafrecht niet verwerkt. Als het strafrecht sturend is (in dit geval zorgen voor minder doden en gewonden), kom je daar niet aan toe. Proportionaliteit is een vergeldingsgedachte.

2. Vergelding: wat is het? De grondgedachte is dat de misdadiger weer wordt teruggebracht naar zijn oorspronkelijke bestaan: vergelding én vereffening. Kaptein citeert Modderman, grondlegger van de Nederlandse strafrechtpleging te citeren: 'vergelding, vereffening: daarmee wordt gesuggereerd dat de straf het misdrijf goedmaakt. Het is die idee dat zindelijk leed – het ervaren leed van de straf – het morele kwaad van het misdrijf kan goedmaken. Straffen is het laten lijden van de dader'. Volgens Modderman was de gedachte dat je door het laten lijden van de dader het kwaad uit de wereld kan helpen een categoriefout.

Het fundament van het Nederlands strafrechtelijk denken bestaat uit deze combinatie van preventie en vergelding. Geen van die fundamenten is stevig. Preventie is dat deels, omdat het gedeeltelijk sturend werkt. Aan de andere kant: zou je geen moord plegen omdat je weet dat er straffen op

liggen? Angst voor straffen is slechts één van vele motieven voor het al dan niet plegen van een misdaad. Op dit moment geldt dat de schade van het strafrecht groot is en de opbrengst laag. Kortom, in de boeken ziet onze strafrechtpleging er indrukwekkend uit: er is een hoogontwikkeld stelsel van wetten, jurisprudentie en waardigheid, maar het fundament stelt weinig voor. Preventie en vergelding zijn grondslagen voor het laten lijden van daders.

Wat kunnen we daaraan doen? Volgens Kaptein moeten we veel meer uitgaan van andere mogelijkheden om strafbare feiten af te doen. Bij niet al te ernstige incidenten denkt hij aan de verhouding tussen dader en slachtoffer. Kaptein verwijst naar een conferentie waarbij hij aanwezig was en in gesprek raakte met twee Deense vrouwen: een politieofficier en een ziekenhuismedewerkster. Zij waren bezig met een programma waarbij verkrachters standaard in een *mediation*-programma werden gestopt met de slachtoffers. Als de dader is vastgesteld, krijgt deze een keuze voorgelegd: of je komt voor de rechter (minimaal vijf jaar cel), of je gaat in het *mediation*-traject met het slachtoffer (wat overigens veel geld kan kosten). Uiteraard gebeurt dit alleen met goedvinden van het slachtoffer. Wat gebeurt er in de praktijk? De meeste daders schrokken zich dood als ze worden geconfronteerd met het slachtoffer. Ze hadden geen benul van wat ze gedaan hebben. Op deze manier kan het doordringen. Recidivegevallen gingen drastisch naar beneden. De betrokken instanties werkten goed samen.

Een ander voorbeeld komt uit Australië. Stel: je wordt opgepakt voor rijden onder invloed. Wat mag je doen? In het weekend 's-nachts de eerste hulp schoonmaken. Je doet het nooit meer.

Kortom, je moet veel meer de verbeelding gebruiken om dit soort zaken aan te pakken. Het achterliggende idee is: maak goed wat je fout hebt gedaan, ook als je nog geen schade hebt veroorzaakt: preventief dus. Welke vorm je daaraan moet geven is vers twee.

Wat is het fundamentele probleem als het gaat om slachtoffers betrekken in de strafrechtpleging? Ze opereren in een stelsel wat totaal niet voor hen is ontworpen. Het is publiekrecht. De strafrechter geeft aan het OM het fiat om al dan niet te straffen. Het slachtoffer hangt daaraan vast, kan optreden als getuige of een schadevergoeding eisen, maar dat loopt vaak slecht af. Echt belangrijk voor het slachtoffer in het strafrechtproces is een schuldigverklaring van de dader. Uit onderzoek blijkt dat slachtoffers de aan de dader opgelegde strafmaat al snel vergeten. Ze herinneren alleen of deze schuldig is verklaard.

Concluderend stelt Kaptein dat het strafrechtstelsel op 'de helling' moet.